

Глава 27 Утворення Республіки Індія

§ 1. Колонізація Індії

Колоніальне панування англійців в Індії відіграло подвійну роль. З одного боку, колоніальний режим позбавляв країну державної само-стійності, підривав традиційні ремеслені виробництва, розоряв міль-йони індусів. Система відкупів посилювала і без того тяжкий податко-вий гніт в «Імперії Великих Моголів». З другого боку, втягування Індії до орбіти світової торговельної діяльності Великої Британії, зацікавленість англійського торгового і банківського капіталу у створенні в багатомільйонній країні ринку збуту англійських товарів з необхідною інфраструктурою сприяли технічному і культурному прогресу. Будувалися великі порти, залізниці. Необхідність підготування кадрів нижчої і середньої ланок з місцевого населення призводила до появи шкіл та університетів (Бомбей, Калькутта, Делі, Мадрас).

З'являються місцева буржуазія, інтелігенція, яка вже прагне дати освіту своїм дітям у європейських університетах. Проникнення в Індію англійської мови відкриває можливість ознайомлення з європейською культурою, її політичними і правовими ідеями. Все це сприяє пробудженню національної самосвідомості, закладає основи національно-визвольного руху. Прагнення Великої Британії зберегти тут свої позиції шляхом залучення до управління країною місцевої еліти розширює діапазон політичної активності місцевого населення.

Останнім сплеском індійської державності було правління Великих Моголів, основане видатним державним діячем Сходу Захіреддином Мухаммедом (1483-1530 роки), більш відомим під іменем Бабур («Тигр»). Після смерті Аурангзеба у 1707 році Імперія розпалася. Хоча формально династія Великих Моголів правила до 1858 року, держава 464 розділилася на значну кількість князівств, що ворогували між собою. Фактичним господарем великої країни з багатою тисячолітньою історією стала приватна торговельна Ост-Індійська компанія. Використовуючи міжкнязівські війни, нацьковуючи одне князівство на інше і втручаючись у їхні чвари, англійці оволодівають Індією шляхом підкуплення князів, нерівноправних договорів, а частково в результаті воєнних дій

(англо-маратхські, англо-майсурські війни).

Ост-Індійська компанія мала в Індії свої війська й адміністрацію, рада директорів компанії призначала губернаторів і всю адміністрацію. Широко використовувалася система так званих субсидіарних договорів

з князівствами, які зобов'язувалися узгоджувати свою зовнішню політику з Ост-Індійською компанією, не брати на службу іноземців, крім англійців, тримати при своїх дворах англійських резидентів, допомагати англійцям військовою силою. Ост-Індійська компанія за це брала на себе «захист» князівств, які були зобов'язані давати «субсидію» на утримання англійських військ, що перебували в розпорядженні резидентів. Часто замість «субсидій» англійці одержували право збирати податки на певних територіях, що призводило до розорення населення. «За борги» захоплювалися території цілі князівства.

Безконтрольне панування Ост-Індійської компанії в Індії завдало країні значних збитків. Представники промислового капіталу становили конкуренцію Ост-Індійській компанії. Вони вчинили скандал у парламенті. У 1773 році губернатор Бенгалії Роберт Клайв постав перед судом парламенту. На суді він заявив: «Багате місто (Муршидабад) лежало біля моїх ніг, могутня держава була у моїй владі, мені одному були відкриті підвали скарбниці, повні зливків золота і срібла, дорогоцінного каміння. Я взяв всього 200 тисяч фунтів. Джентльмени! Я й досі не перестаю дивуватися власній скромності!» Палата обшин дорікнула Клайву, але при цьому відзначила, що «Роберт Клайв надав значні і гідні послуги Англії». Клайва змінив Хейстингс, який також постав перед судом парламенту. Процес відкрив жахливі злочини адміністрації. Деяких осіб було засуджено, але Хейстингса виправдано. Наступник Хейстингса Корноулліс писав: «Я сміливо можу стверджувати, що 1/3 території, яка належить компанії в Індостані, становить джунглі, населені тільки дикими звірами».

Громадськість в Англії вимагала поставити під контроль діяльність Ост-Індійської компанії. У 1773 році парламент Англії ухвалив «Акт про управління англійськими колоніями в Індії». До Калькутти було призначено генерал-губернатора і засновано Верховний суд у справах Індії. У 1774 році ухвалено акт «Про подвійне управління Індією». Від Ост-Індійської компанії управління здійснював Секретний комітет ради директорів Ост-Індійської компанії, а від парламенту - Контрольна рада, голова якої входив до складу уряду. В 1813 році було ліквідовано торгову монополію Ост-Індійської компанії. У 1833 році її було ліквідовано як торгову компанію, але вона ще брала участь в управлінні. У 1857 році було відкрито університети в Калькутті, Мадрасі та Бомбеї.

Зростав прошарок індійської інтелігенції, компрадорської буржуазії.

§ 2. Національно-визвольний рух в Індії. Махатма Ганді

У 1857 році в Індії розгорілося повстання, підняте сипаями - воїнами-індусами, які перебували на службі в англійців. Жорстока війна тривала в долині Гангу до 1859 року. Полонених сипаїв розстрілювали, прив'язавши спиною до гарматних отворів. У 1858 році Ост-Індійську компанію було ліквідовано. Англійці стали шукати способи залучення місцевої верхівки до управління Індією. У 1892 році при губернаторах провінцій створюються «законодавчі ради», до яких включаються 124 представники від індусів, з них обраних - всього 39. У 1890 році проводиться реформа Морлі-Мінто, відповідно до якої кількість індусів у радах збільшилася до 331, з них обраних - 135. У виборах брало участь 0,02 % дорослого населення.

У 1885 році в Бомбеї з дозволу англійців верхівка індусів створила організацію «Індійський національний конгрес». Англійці розраховували тримати конгрес під своїм контролем. Але їхні розрахунки щодо лояльності конгресу не виправдалися. З часом конгрес перетворився на масову організацію і відіграв значну роль у національно-визвольному русі Індії.

У 1919 році розігралися драматичні події у священному місті сикхів Амритсарі. 13 квітня у день релігійного свята на площі зібралось багато людей на знак протесту проти виселення з міста видатних політичних діячів - доктора Кітелу і доктора Сатьяпала. Війська під командуванням генерала Дайєра відкрили вогонь по беззбройних людях. Було вбито близько 1000 чоловік і понад 2000 поранено. Амритсарська бійня (так було названо ці події) викликала гнів і обурення не тільки в Індії, а й у самій Англії. У 1919 році парламент Англії ухвалив закон «Про управління Індією», який одержав назву «Монтегю-Челмсфорда реформа». При генерал-губернаторі створювався двопалатний парламент, який складався з Державної ради і Законодавчих зборів. З 60 членів Державної ради 34 обиралися, а 26 призначалися; зі 145 депутатів законодавчих органів 105 обиралися і 40 призначалися. У виборах брав участь 1 % населення. Цим самим актом реорганізовувалося управління у провінціях. При губернаторах провінцій

створювалися законодавчі ради та «уряди». Одна частина міністрів підпорядковувалася губернатору, а інша - законодавчій раді (діархіму). У виборах брало участь 3 % населення. Всі ці маневри являли собою не що інше, як спробу замаскувати панування Англії «індійським самоврядуванням».

Між тим національно-визвольний рух в Індії набував все більш широких масштабів. Тому були й об'єктивні, і суб'єктивні причини. До перших слід віднести те, що Індія мала значне минуле, яке ніколи не вивітрювалося з пам'яті індійського народу. Його менталітет мав по-тужну духовну основу, яка розпочиналася з індуїзму та ісламу. Індія, яка начебто заснула після розпаду Імперії Великих Моголів, прокидалася. Ставало все зрозумілішим, що вона є «більшою» за своїх тимчасових господарів. Пробудженню Індії сприяла діяльність її видатних вождів, серед яких слід перш за все назвати Ганді Мохандаса Карамчанда (1869 - 1948 роки), іменованого народом Махатма (Велика душа). Ганді у 1891 році одержав юридичну освіту в Англії, з 1893 по 1914 рік проживав у Південній Африці, де присвятив себе захисту прав робочих-індусів. Він вів активну боротьбу проти расової дискримінації. В Африці Ганді розробив тактику ненасильницької боротьби проти національного і соціального пригнічення, названу ним сатьяграхою.

У 1915 році Ганді повертається до Індії, а у 1919 році вступає до Індійського національного конгресу й обирається його лідером. Під впливом Ганді Конгрес стає масовою національно-демократичною партією. Англійська адміністрація неодноразово арештовувала Ганді, але під тиском мас вона була змушена випустити його з в'язниці. Широкий масовий рух ненасильницького опору, очолюваний Ганді та його прихильниками Джавахарлалом Неру, Тилаком та ін., примусив англійський уряд піти на деякі поступки. У 1927 році було створено так звану «Комісію Саймона» з представників консервативної, ліберальної та лейбористської партій, але без участі представників Індії. Комісія мала розробити конституційні пропозиції для Індії. Усунення самої Індії від участі в комісії викликало обурення індусів. Індійський національний конгрес висунув у 1927 році вимогу щодо повної незалежності Індії.

У 1935 році парламент Великої Британії ухвалив «Акт про державний лад Індії» (набув чинності з 1937 року). Владу Великої Британії в Індії представляв віце-король, при якому був парламент з двох палат: Державної ради і Союзних зборів. Державна рада складалася з 260 депутатів, з яких 104 були князями, а інші обиралися від 100 000 виборців. У Союзних зборах 1/3 місць резервувалася для князів. При віце-королі була Рада міністрів. Віце-король (він же генерал-губернатор) мав право вето і в період розпущення парламенту одноособово ухвалював укази. Фактично вся влада залишалася у нього в руках. Конституцію 1935 року Джавахарлал Неру назвав «рабською». У 1937 році на основі Конституції 1935 року відбулися вибори до провінційних національних зборів. У восьми з 11 провінцій перемогу одержав Індійський національний конгрес.

Участь Індії у Другій світовій війні на боці антигітлерівської коа-ліції, руйнування у свідомості народів світу самої ідеї колоніалізму, широкий громадський рух у післявоєнній Індії не залишали місця колоніальному пануванню Великої Британії. ХХ століття підбило під-сумки колоніальної «цивілізації» у всьому світі.

На початку 1946 року на тлі масових виступів в індійських частинах армії, флоту, авіації (18-23 лютого 1946 року повстали моряки в Бом-бейському порту), за підтримки цивільного населення, англійський уряд був змушений піти на поступки. Навесні 1946 року до Індії була на-правлена місія Петика-Лоуренса для переговорів з лідерами Індійсько-го національного конгресу. 16 травня цього ж року було оприлюднено проект Конституції. Індії надавався статус домініону. При цьому було передбачено поділ Індії на власне Індію (Хіндустан) і мусульманську частину - Пакістан. Це призвело до трагічних наслідків - спалахів національно-релігійних свар між мусульманами та індусами, масових жертв. Ганді на знак потесту проти різанини оголосив тривале голо-дування, і тільки критичний стан його здоров'я примусив ворогуючі сторони припинити зіткнення. Коли 30 січня 1948 року Ганді, обезси- лений голодуванням, виступав на зборах із закликом до об'єднання мусульман та індусів, його було вбито пострілом з револьвера членом індуської реакційної організації Натхурамом Годзе. Так завершилося життя людини, яка найбільше зробила для звільнення Індії.

§ 3. Встановлення Республіки

У серпні 1946 року було сформовано тимчасовий уряд Індії на чолі з вірним соратником Ганді Джавахарлалом Неру. 3 червня 1947 року введено в дію план Маунтбеттена, відповідно до якого Індія поділяла-ся на два домініони - Індійський союз і Пакістан. Серйозною проблемою для Індії була наявність значної кількості князівств. План Маунт-беттена надавав князівствам свободу вибору: або увійти до складу Індійського союзу, або залишатися під патронатом Великої Британії. Значна частина князівств (понад 500) увійшли до Індійського союзу, решта - до Пакістану. Князі були позбавлені політичної влади, більшу частину їх земель було націоналізовано, їм залишили палаци, присадиб-ні землі та призначили державні пенсії.

За постановою Індійського національного конгресу Установчі збори розробили та 26 листопада 1949 року ухвалили Конституцію Республіки Індія, яка набрала чинності 26 січня 1950 року. Конституція складалася з 22 частин, 395 статей та дев'яти додатків. У 1956 році до неї було приєднано «Акт про реорганізацію штатів» (130 статей). Конституція Індії є складною за своєю структурою. Це пов'язано з тим, що Індію населяють багато народностей (650 млн мешканців у 1950 році) різного рівня розвитку, релігійних сповідань, мов. Все це мало бути враховано в Конституції. Індія проголошувалася миролюбивою республікою. Конституцією закріплювалися демократичні права і свободи, а також курс на будівництво «соціалістичного» (тобто буржуазно-демократичного) суспільства. Вона вводила всезагальне виборче право, у тому числі для жінок: з 21 року - пасивне, з 25 років - активне.

Індія - федеративна держава, складається з 14 штатів і шести «територій», які за своїм статусом поділяються на групи «А», «В» та «С» залежно від рівня розвитку. На сьогодні в Індії 22 штати і вісім національних територій. У штатах групи «А» губернатори призначаються президентом, діють парламенти. Штати групи «В» утворено з колишніх князівств. У них князі обирають раджапрамукха, який по суті є губернатором. Група «С» - це штати з широкими повноваженнями, законодавчими органами та урядами.

Індія - парламентська республіка з сильними повноваженнями прем'єр-міністра. Парламент складається з Народної палати (500 депутатів) і Ради штатів (250 депутатів), з яких 14 призначає президент, а інших обирають виборці зі штатів. Президент обирається колегією виборців, яка утворюється з депутатів Народної палати і Ради штатів. Він призначає прем'єр-міністра з партії, яка має більшість у Народній палаті, вісім суддів Верховного суду. Прем'єр-міністр формує Раду міністрів, яка у свою чергу формує кабінет міністрів. Президент діє «за рекомендацією уряду», а уряд відповідальний перед парламентом.